

ראיון עם אבות ישורון

מאת ש. שפרה

אל היהדות על גשר של מילים עבריות

אתה הדפסת שירים בטוש שחור שאין שחור ממנו על נייר לבן שאין לבן ממנו כתלתלים השחורים שעיטרו את חיוורין פניך. שלונסקי ששערותיו, כשר ערות כולנו, הלבינו במשך השנים, נפגע קצת ואמר לי: אתה מושיט יד לשלום כאילו כפיידן חסרה בוקן. זו אימרה ביידיש, שאינה דווקא לשבח כוונתה: דיבר יסיר, בלא דרכי-עקיפין. אני אמרתי מה שאמרתי בלא כוונה רעה ודבריו ציערו אותי מאוד.

ובכל זאת תמיד היה לי קשר עמוק אליו, אהבתי אותו מאוד ועד היום אני מתגעגע אליו. הוא היה בשבילי סמל של בשורה, אף כי לא ידעתי איזו בשורה, סמל לספרות עברית שלא הייתי קרוב אליה. יומיים לאחר אותו טיול עם חברי-הקיבוץ לקחתי את השיר על מרים המגדליה והלכתי אל שלונסקי. לא אומר שלא פחדתי, אבל "אימת-המוות" סרה ממני. וכך, בעודו עושה מעשי-אלכימיה בדפי שירי, זכרתי את "הקוף" של שלום ואמרתי לעצמי: אני לא מתירא ממך.

במאמרך על הסופר א. ד. שפיר אמרת: "בעיניי לא נראה הספר, 'דוי' (דל"ת שוואית) השם דוי (דל"ת בפתח) נליל רופי, גם דוי רופי — של אברהם שלונסקי, זרוב השיחה שבאה אחריה, כשיי רה תלושה על רקע של ארץ-ישראל הצעירה". מה ההבדל בין שירה זו לבין שירתך?

— באתי לארץ, בתום-לב כזה, מבית אבא ואמא, מספר עברי, מגידוש בליל-ששי, בקפיצה אחת לארץ ישראל בגשר פנימי משם לכאן. זה הבית — זה הבית, ומה פירוש בית — ודאי לא שירה רוסית ולא דוי (דל"ת שוואית) ולא דוי (דל"ת בפתח). מצאתי את אורי צבי גרינברג, את "הגברות העולה", לא כספר אלא כשירים שנתפרסמו ב"הפועל הצעיר" והוא היה לא רק בית אלא מעמקי מעמקים. אמרתי: טוב לי, לא עזבתי בית, אני בתוך הבית. כמעט שלא ראיתי קיבוצים ונקודותי התיישבות. כל הקולות שחשבתי שאני הולך מהם — לא ידעתי שאני עתיד להפסיד אותם — הנה הינם, עולם בעולם, הייתי כמי שנתעורר מגאר-קוזה, מטעם זה המשך חיי בארץ הלכו לפי ההגיון הפנימי האמיתי. מה שקרוב לי, נתפס בי. לא באתי כמשורר, לא באתי "לקנות" ספרות, לא עברתי מספרות פולין לספרות של ארץ-ישראל. אם היה לי חלום להיות פואט — ודאי לכל אחד מאיי תנו היה חלום כזה. נער יהודי היה איש-ספר מילדותו, כולנו התפעלנו מדמותו של פואט, ולא ממה שכתב. השניפס, השפם והתספורת — זה היה בשבילנו מיצקיץ.

היתה לי הרגשה בשרודמית ממש שהספרות שנכתבה או בארץ-ישראל היא לא לעניין. מהו העניין לא ידעתי. מבית-העם נשאו נאומים. הוא היה פתוח יומם ולילה לכל דיכפין, חתולים, כלבים ואנשים נכנסו ויצאו כחפצם, לא היה מה לגנוב. בית-העם עם ד"ר בלושטיין בעל הגרגרת, שהרי זה יום אחד על קירקגור ויום אחד על צדקלין-פיטר שהתקרב לארץ. כאילו אין המוכב מופיע בשום מקום אחר, רק בתל-אביב. היה לי צורך לשאת נאום בבית העם. לא ידעתי מה אומר. היה לי צורך לצעוק, לומר משהו שכנראה עדיין לא נולד. עובדה, לא כתבתי או ולא נאמתי. עכשיו אני יודע יותר על כך, כך נדמה לי.

"ארץ נכדאה, עזובה ויפה — אהיה כפרה שדה"

כשהתחלתי לכתוב שירה, התחלתי גם לחפש שיר. רה, אני רוצה "לקנות" ספרות ואין לי מקום בה וכמוני איש אינו כותב. היה בי איוה רגש של נדחקות, איוו עליבות פנימית ויחד עם זה הכרה פנימית: אם זו המנה שלי — אוכל אותה עד תום. אף אחד לא כתב על הנושא הערבי. כאילו מסביב אין ילדים בעלי עיניים חולות, ופאלאחיות היוצאות לשדות בבגדי צבעונין, ארץ נפלאה ויפה בכל גילוייה, אהובה, שיש בה כוח לכוף את הפאי לחיות עם עכוזיהן כלפי מעלה ולמשוך את שדיהן כלפי מטה לאסוף את תגובת השדה. המושלמים לובשים בגדי-חג גם ביום חול, ועובדים גם ביום שישי. ארץ הנותנת את אהבתה לכל מי שכוסף קומרו אליה. כך אהבתי אותה. אני מת בפניה, אהיה כפרה שלה. לא מצאתי שותפים שיאהבו אותה כמוני. נהם אהבו את הדנייפר, בקראסניסטאוו, העיירה שבה גרתי היה גהר בשם זואפשי, שפירושו בפור לגית חזיר צעיר. אסור היה להתרחץ בנהר בקיץ עד שלא יטבע בו חזיר צעיר. היכרתי איכרים פולנים ואגדות פולניות, אבל לא כתבתי על כך שירים. כאילו אין אצלנו אגדות נפלאות, אשריי שהגעתי לאהבת הארץ. האם הגעתי לשירה? איש אינו יודע אם הגיע או לא הגיע, ואינני אומר זאת מתוך צניעות. אולי יום יבוא ואומר, לא לחיי גם עברו חיי.

איך נכנסת ל"טורים", שחיה פרקלינה של אוי תה ספרות?

— שלונסקי קיבל אותי ביד רחבה מאוד. כיווני תי לכך שאבוא למערכת כשהיה לבדו. נורמן הטיל עלי אימת-מוות בנחיריו הסולדות כארבות של אנייה כבדה ובמאמריו הביקורתיים על שירי רה ז'אנדרם של השירה. שלונסקי ישב לבדו ועיין בספרי. מותר לי להפריע לך? שאלתי, והוא השיב בקול צרוד אך מופנה אליי, וגם זה היה טוב. נתתי לו שלושה-ארבעה בתים של השיר על מרים המגדלית. הוא בדק את השיר, הפך את הדף מצד לצד בתנועות-יד הפונות קצת שיחק והעמיד פנים כעושה מעשי-אלכימיה והכל בארץ נות כזאת. אולי כדי לעשות עליי רושם, או להטיל עליי אימה.

יומיים לפני-כן טיילתי באלנבי עם חברי קיבוץ. עברנו על פני קפה ראצקי, שבו נהגו לשבת שלונסקי, נורמן, זמורה, הורוביץ ואחרים שהסתורי פפו בחבורת "יחדיו". הסתכלתי בקבוצה מתוך נהייה, עברנו על פני החבורה מתוך אלם, ופתאום אומר חברי-הקיבוץ: שלונסקי נראה כמו קוף. נער לבתי וגם הרגשתי הקלה. לא הייתי מודע לאי-אהבתי את שיריו. דומני, כי אחרי שהתוודענו, הרגיש שלונסקי מהו יחסי לשירתו. ליובל החמי" שים שלו התאספנו בביתו, או בבית אלתרמן, כור לם נאמו לכבודו דברי קלסה ותשבחות ורק אני לא אמרתי דבר. כשורך כל הסער, ניגש אלי שלונסקי ושאל: מדוע לא פתחת פה?

בהזדמנות אחרת באחת מהרצאותיו ב"צוותא" ניגשתי אליו כשעמד לבדו ואמרתי לו בערך כך:

אבות ישורון

נחזור לפרסום שירי ב"טורים". אחרי שלונסקי קי קרא את השיר, שאל אותי אם יש לי שירים בוספיים. היה לי צורך שירים בשם "צום וצמאון", אך לא האמנתי שיש להם ערך פיוטי. משום שהי נושא הערבי לא היה מטבע שיש לו ביקוש. לכן התנערתי מהצעתו ורק אחרי שדחק בי הבטחתי לבוא אליו כעבור יומיים. כשבאתי אליו שנית עם השירים, שהיו על נייר מקומט, ישבה שם כל החבורה רה ואיתם אופאטושו שביקר או בארץ. עושם לי הכרה: "יחיאל פרלמוטר", קוראים את השיר רים בנוכחותי ואינם אומרים דבר. הזמינו אותי לבוא שוב בעוד יומיים, ושוב נאסף אותו צוות. "אנחנו מדפיסים את הפואמה", כך אמרו. בפעם הראשונה קרא מישהו לשירי בשם "פואמה". כשי שאלתי מה בדבר השיר על מרים המגדלית שהבאתי לשלונסקי, אמרו: מאוחר יותר נדפיס יחד שירים בודדים, עשו מזה עניין חגיגי, ושלונסקי אמר: "החלטנו ששמך יהיה יחיאל הפניני", ונרמן הוסיף: "ידעיה הפניני היה משורר טוב".

באתי לדפוס "הארץ" לעשות הגהות ואני רואה את השירים בעמוד הראשון של "טורים": "צום וצמאון" מאת יחיאל הפניני. אמרתי למדפיס: "את הפניני אני מוחק". לא יכולתי לעשות שקר בנפשי, לא הגעתי לידי משבר פנימי בעניין שמי המדפיס אמר שהוא ישאל את העורך, ולבסוף הוסכם להחיר זיר את שמי פרלמוטר. שלונסקי שקיבל את הדף בר לעובדה, הסביר שלא קיבלתי את השם החדש מפני שיש לי נערה שתסרב להאמין כי הפניני זה אמנם אני. כמוכן שלהד"ם.

הרגשתי לבדי, מוקף מין זרות, לא כיבדו את הנושא. זה לא נושא בשביל יהודי. מה פתאום עני-סקת השירה בערבי. המימסד, העיתונות, הספרות, הסופר העברי — היו רחוקים מהנושא. יהושע ריסאי מורה לערבית, שביית-אביו היה ב"גוה שלום", אמר לי אחרי שנדפס "צום וצמאון": "טוב שכותבים על הצגשא הזה". הוא לא אמר אחת כתבת, ולא שיבח אותי. אבל אמירה זו שלו שימחה אותי יותר מכל.

כעשרים שנה עברו מיום שנחפרסם קובץ שיריך הראשון "על הכמות דרכים" ועד פרסום הקובץ השני "רעם". האם היה בהרגשה זו של זרזת כדי לשמש גורם מעכב?

הנושא הערבי לא היה פופולארי. כפי שאמרתי, הנושא הערבי לא היה פופולארי, בינתיים מקימים נקודות יישוב, בונים שיכונים, מוטב לא להזכיר, מי שמזכיר, הוא חם, מרגיז, נודניק, מיותר. זה היה היחס, לא במפורש, עד

גשר של מילים עבריות

(סוף מעמוד 1)

שהתחיל להיות מפורש, אחרי מאורעות 36-39
התחילו להרגיש את השאלה על בשרנו. אמרו:
מעשה כנפיות, אבל האם הכנופיות לא היו חלק
מהעם הערבי? השוכה ממשית לא היתה הישוב
קתודי? היתה כפוי בכוח? הנסיבות להילחם על עברי
דה עברית עבריים. ממילא עלתה הדרישה להר
חיק פעלים עבריים בגלל הורדת שר העבודה. הרי
שוב כולו היתה עם רעיון העבודה העברית. וכך
אף אגודת הסופרים, במשלחת על שמירת העבר
דה העברית השתתפו בסמינריוס, להובר, שמערי
נובין וסופרים אחרים.

לי היתה הרגשה שכל אימת שאנחנו מקימים
לישוב חדש, קיבוץ חדש, נשארים הכפרים העיר
ביום מסביב בימי-החול שלהם. פה אצלנו חתונה
ולמ אינם מפילים בגדים, אלה בונה בית, הגמלים
מביאים יפויף, אבל אינם מומין אותם להוכרתי
הבית, ואז אני כותב: "הרא של גמלים".
מערכת היחסים שבינינו ובין הערבים היתה כבר
או סכוכה מאוד. עברתי כשומר בכרמי-שקדים.
קטיף השקדים נעשה על גבי מחצלות פרושות
סמוך לנוף העץ. הקוטפים היו מלקטים את השק
דים שעל גבי המחצלת, ורוב השקדים נקבר בחול
החם מסביב למחצלת, ואלה מיטב השקדים, שמקבי
ליה את מתיקותם בחול החם שבו היו מונחים יום
יומיים ויותר. ברילות היו באים רבים מן הכפרים
וגנבים את השקדים מתוך החול הלוהט. גירשונו
אותם מצד אחד והם פרצו ושבו מצד אחר. היינו
מפקדים מהם את השאברות. מרגשים אותם מן
הכרם ולוקחים מהם את השקים. בבוקר בודאי מת
אספים סביב המורה של אבר-עאמר, שומר בודאי
שהופקד על פרדס קטן, והוא היה מקלק לנו קהוה
ומבדד אותנו. בסמינריוס מלופפות בנייר, עיתון משא
ריות טבס שאסף ביום.

ככל שהשירים שפירסמתי נעשו מפורשים יותר
לגבי הנושא הערבי, כך נעשתה ההתקפה עלי
מפורשת יותר. ב"דבר" נדפס מאמר גוד יחיאל
פילמוטל המשוור במרכאות כפולות, הרוח אחר
הסבר המולדל של פאטמה, ובעתונות אחרים:
"כנס הרוח באבי אבות ישרון", או "לך לעבד
אלה", דן ב"הארץ", שבו נדפס השיר "פסח על
מינים", לא נדפסו דברי שיטתה נגדי, זו היתה
הרגשה קשה, כאילו מרגשים אותי מהעם היהודי,
מצאו את ענין ורגשם אותו באבנים, עניני על
ההתקפה בשיר "רוח בארבה", אבל ללא ספק היה
בכל האמירה הזו כדי תעיה.

האם אתה מכיר מקורב את הפולקלור, השפה
והתרבות העבריים?

— אינני קורא עברית ואינני מכיר ספרות ער
בית, אני מדבר ערבית מדוברת, נפגשת עם ער
ביום בעבודה ובמלאכה, ישבתי איתם בבתי-קפה,
ראיתי את המשפחה הערבית, את עמך, קלטתי מן
האוויר, מן אילה, בנינים ושמות ערביים, שיר
היבן, שרואה לך כמבוסס על אגדה ערבית, מבי
טא הויה אישית, באוהה תקופה הייתי מסלסך
מכונה רגשית מנטאלית ואולי ארוטית, היה בני
רגש של ביישנות עוד מן הבית, עד היום אני
אוהב להסתכל בנשים בעיניים גלויות, אבל כשר
אשה מסתכלת בי בעיניים גלויות אני משפיל
עיני, השמש המבשילה את העגבניות הבשילה
אותי, התכרתי (מלשון בוכרים).

להיות יהודי-הדילמה האנושית

הקשה ביותר
"הנני אשר הנני אנו, אבל יהודים. הנני אנו"
— אתה אומר בשיר, "שפתח בגלוי וביקר אל אוי
רי צבי גויכרני", (הרעם) עמוד 135 מה שנתמט
מקדחת זו על עצמנו?

העם היהודי העמד את עצמו מול הדילמה
הקשה ביותר, שבו עמד האדם בעולם — לאהוב
את אלוהיו, בכל נשך ובכל מאוהד, באופן ישר,
לקאתולים יש פרוזור: כן-אלוהים, הקאתולי בא
אל האהבה, הסליחה, המחילה, לפני שהוא בא אל
אהבת אלוהים. לנו אין בן-אלוהים, יש לנו קשר
ישר עם הקאטוריה, שפיתוה אומר שאלוהים
אהב את עצמו, לאהוב ללא תנאי.

מה מקומה של ארץ-ישראל במערכת הזו? האם
לא משתמע מכאן שאתה יכול להיות יהודי טוב בכל
מקום אחר?

— יהודים גדלו במשך דורות על הוויית ארץ-
ישראל של סיפור ואגדה, ואולי לא השו צורך
בנושני שבהויה זו, כדורי התחילה, אגדת ארץ-
ישראל להתמש, ואני יכולתי לעמוד בפני
הקסם של התממשות הווייה, כשהגעתי לארץ
קיבלתי מיד סידור של אהבת הארץ, שום בניה,
שום באטיה, לאהר מלחמת ששת הימים הלכתי
לכנסיות הקבר בירושלים העתיקה, להרהיבתי לא
הלכתי, אם תגיע לשם — לאן עוד נותר לך לה
גיע, יש מושבות שלא רציתי לראותן, בל רציתי
לנפץ אגדות, לכמה מהן הגעתי בעל-כרחי במלחמת
השחרור, היקס קרא לראשי-פונה, ראשי-פונשו, גו,
מה תגיד? וראשי-פונה זה מושג מילדות, "אכן
מאסו הנונים היתה לראשי-פונה", במיריחג הימים
ביותר אמרו בבית את ה"הלל" ופתאום אתה בראשי-
פונה, במזכרת בתיה, בגדרה, במסחה — לא הייתי.

העם היהודי דרש משמאל מלך, צריך אלהים
אדם שכני שידע לארגן, שיהיה בעל בית, אלהים
יעננו, יודאי — אבל העם רכש ניסן חיים וחש
שהוא זקוק למי שיוציא ויביא, לי נדמה שיש כאן
ממנעט נוסף הנובע מעומק הנשמה היהודית: הני
היה הערגה למלכות ולאו דווקא במשמעות המ
דינית הצרה של המלכה.

מלך זה בית, המנון, דגל, אינני חסיד מושבע
של תיאטרון, אבל כשאני נהנה מהגנה, אני מהפש
עוד מישור שיגיד: כמה יפה, ואז אני אהב אותה.
עם זקוק להגנה — נלך כרונה, נהנה, נאהב זה
את זה, בהיותנו ללא מלך, מסגרת ממלכתית,
ארגונית, פוליטית, היינו מלאיקגאה במלכים שבי
הסתרם ישבנו, ה"מה יפה" איננו כפי שחושבים
שיר של תנועה, בכל פרוץ ראינו פרוץ שלימו,
קרישיואסטי, עוקם הפה", בפולגית, היה בעל
בית גדול של פולין ולנו — אין, כמה עמוקה יפה
ומדענות היא היהדות כשאתה הופשי ויש לך מל
כות, כי לי כל הארץ ואתם עמי, אתם בניי ואין
לי שותפים, לא עם של קרישיואסטי — עם אלו
הים, עם חדש, המהיפית" התגעגע אל מלכות —
מה יפית המלך הוד, מעולם לא חשבתי שזה ביטוי
לנכנעות.

אין סתור בכך שאומרים, "אדמת-קודש" לאבי הוי
תה התנגדות פנימית קשה, סגורה לעליית אר
צה, בשבת האחרונה לפני נסיעתי אמר: "ארץ
ישראל מקודשת מכל הארצות", מעין מודה בכך
נעה.

היהדות כל כך עשירה עד שאפילו תהיה בתוך
לארץ עדיין יש בה הרבה דלק שמשמ אותך לזמן
רב, אבל המכרות האמיתיים טמונים כאן, האד
מה הזאת, השמש הזאת, הים הזה, אתה לא צריך
חומת מגן של תריגי מצות, שולחן ערוך נעשה
בשביל יהודי תוך-לארץ, אלוהים הוא אלוהי אבי
רהם ואתה לא יכול להגיד את זה על אהנתו הני
דול, אין ליהדות צבע של דגל, אבל אני בא אליה
על גשר של מילים עבריות.

האם אינך חי כסתירה מתמדת בין הרצון כמני
דע להינתק מן העיריה וכל מה שהיא מייצגת
לבין ההתרפקות על העיריה ועל כל מה שהיא
מייצגת?

— רצינו לנתק עצמנו בכוח, רצינו לבנות בית
חדש, לא ידענו מה תהיה תבניתו של החי. אבל
כל תהליך של בנייה ברוך בהרס הישן, כשבחדר
אחד קטן מגובבים בערימה אחת פמוטי-כסף, מג
פנים, בגדים, שכל אחד מהם יפה כשלעצמו —
נעלם ויפיים הפנימי של כל החפצים, חפצים נאים
זקוקים לבית.

ראית פעם איך הורסים בית בארץ? בתים זה
נשמה, פחוזורים, חלונות, הולים, חדרים-מדרגות,
יהודים באו לארץ עם אגדה: בית שלהם, זה בית
מקדש, לא הסכו בהוצאת רשיטרוה בארנאמני
סיקה וחריסנה צבעונית בשביל לפאר את אהבתם.
בעליהבתים היו אמנם בעלי-כסף, אבל ציונים,
התכוננו לבנות בית יפה עדי-עד, אני עצמי הייתי
פועל, אבל אהבתי את הבתים העשירים האלה, אני
אוהב מאוד את בחלת ברימין, גרתי פעם בשבתי
אם, ובשהיתה לי עבודה עשיתי כל מלאכה, בטון
ולבנים, ואהבתי את הבתים ילדים מציצים בחלור
גת, נשים, גברים, הבית נחשב, מלא שמש, מה
לך קראאסיטאנו? יש לך עם חדש, מצותה מלוי
טש, מכונס, נשך כל חלון.

יום אחד אתה עובר, התריסים מוגפים, אתה
חושש שטא קרה אסון, אחריך מופיעים על הדלת
שני קרשים כמו צלב עקום, מה קרה פה? לאן
בעלנו כל הכבוד והישעיה מן בישיה מין יריקה
מין בעיטה, בבתיים היפים, עובר עוד שבת, רעשי
הגג מפורזים לכל רוח ומן הגג נשאר רק לייטי
טים, כעבור עוד שבוע, מוציאים את אדני-הברזל
ואותם תוספים, ולבסוף גם הקירות אינם, חורבן,
בתוך חודש מתחילים לבנות, חולפים חודשים
שלושה עומד בית בן שלוש קומות, כעבור שבוע
אחת נוכח שהלה כאן בית אחר, שוב גרים כאן
אנשים וילדים, מתחנכים על הרס יתר מאשר על
בנייה, גידלו אותנו לאהוב את בית אבא, וכי לא
מספיק בתים עזבו? אני ידע את האמת — שאין
לנו ברירה אלא לתרום ולבנות, אבל לעזוב אני
צריך, ברינונון שיגה המלך גירג' עמד אקליטי
טנס, היה שם בית-מלאכה לתיקן איטניים, בפר
רים וביזימ-העצמאית היה היהודי מקשש את חלון
הראוה של בית-המלאכה בשפופות, בתמורת ובי
קטעיי-תונות, מה לא עבר על גזשו של האק
ליפטוס הזה שעמד בחצר בית-המלאכה, מסמרים
תקעו בו ועליהם כל-עבודתה, כל מיני ברולים
ננעצו בו, אופנים נתלו עליו, הצריך כולו נשר
ען עליו, והוא עמד בכך, עד שהתחילה בנייה
דינוגויסטר ועקרה את האקליפטוס.
אני מבשר, אני לא מציונות, אמא שלי היתה אמ,
אשה ולא ציונות, אני מבין שזה עניין של הת
פתחות, אני רוצה שיהיה מקום להרבה יהודים,
אבל אני בוכה כשהורסים לי את שכונת גורדיה
וברתים את האקליפטוס, אם לא אבכה אהיה תרא,
הארץ הזאת איננה אהבתה תרא.
וכי ידעתי כשנתיקתי מהבית לאן אני הולך?
וכי ידעתי מה יהיה עלינו? הייתי בהור, צעיר

וזקק, אחרי נסיעתי גנבו גערות את תמונת
טאמי, ואמי לא חזקה אחריך מלבקש, פוטוגרף
אין לי, שלח לנו לפחות כדי אחת, עובתי כנת
טוב, אוהב, עשיר, אחים ואחיות ויהדות טובה, הצי
היתה יפה, אירופה ערב תקות חדשות שלאחרי
המלהמה, פולין קמה לתחייה, ספרות ושירה פו
לנית ואתה חלק מפולין, ידברתי וקראתי פולנית,
אהבתי גערות בעלות עיניים כחולות, עד היים
אני מבקש שכל בנות ישראל תהיינה בעלות עיניים
כחולות, אלא מה, אתה יהודי, כמובן יהודי, אינך
חלק מפולין, עובב הכל, לך לארץ חדשה, תנועה
פוליטית, ציונות, נחוק, לא עלה בדעתך שלא
תלאה לא רק את הוריד, אלא את היהודים וככל
שגוברת ההכרה הזאת יותר אתה מחפש את הקשר,
לא ידעת שביתי-אבא-אמא יברח לך, לא החכונת
להינת ברוגו עם אבא-אמא.

משוררי אמת יהיו נצח טוב אז הערבים

האם אתה חושש שהשימוש בלשון יידיש בשיריך
עלול להחמיר אותם בפני קהל קוראים גדול, וכי
ללא קוראים ערבים?
— משוררים של אמת יהיו גשר טוב למרות
קשיההשפה, השיר מביל זברים שמצאנו מקור
מות שונים ומשונים, וסם הם קיבלו את כניונים
בפני הסביבה, הם וכינויים נכנסו לתוך השיר ה
עברי ברמות יידישיות או ערביזמים וכי הם
חלק מן השיר, השפתיים הם רק מכשיר טכני לה
ביע את דבריו של אדם בשפתם של הדברים.
מדוע אסור לי ללכת לשוני-ולבקש "שני ביצים",
זה אמיתי, זה טבעי, כשאתה אומר, "בזוי" ביידיש,
אין לך בעיות, אם הם לא יבינו, בני בניהם
יבינו, מי שירצה לשמוע, ישמע.

"לשון בוד יוצר — הוא לא מרגיש בה עד
שלא שובר אותה", אתה אומר, וה"שבר" הסורי
אפריקאני" עמ' 133) האם אין גבולות והוקים לשיר
מוש בלשון?

— כשאני עושה אפריקאני לשפה, אני שמח וגם
השפה שמחה, היא צועקת, "גיוואלט", אבל היא
שמחה, היא תהיה שפה חיה של בני-אדם, אני
עושה לה טובה שאני הורס אותה, אני מהאכזר
בהתגלות פתאום עשיתי בה מעשה, זה סאדיזם
עדין מאוד, דם טוב נוזל מן השפה, הלואי שאלי
הים היה מותן לי כיה לעשות זאת, תמיד, הלשון
נזרקת כמו אדם משתעל דם, מן הלא-דעת, מן
הדעת לא-דעת, מהקול, זאת הלשון הפנימית, ללכת
מן השגיאה, פירושו ללכת אל האלם, אל הלא-
דיבר.

— מדוע אתה נוהג לשבץ קטעי פרוזה בכפרי
שיריך?

— כל ההפרדה הזו היא מלומדת מאוד, כשם
שיש הבדל דק מאוד בטבע בין זכר לנקבה, כך
בחי היצירה, סיפור שאינו שיר, אינו סיפור ולהי
פר, יריקה הוא ליריקה צרופה בכל מה שכתב
האמת היא שאני עול ועגלה גם יחד, פעם כך,
רפעם כך, אדם מתייחד עם אשתו ובה-בשעה מת
ייחד עם אשה אחרת, למחרת בבוקר לא יספר
לאשתו את האמת, שהרי היא אשתו ואפילו, אבל
האמת האמרוית היתה בלילה, כשנמצאה איתם
אשה אחרת.

מה טעם אתה מציין תאריך ברבים משיריך?

— התאריך מציין את יום סיום כתיבת השיר,
הוא בינו לבין השיר אבל הוא שייך גם לקורא,
הקורא יסתייע בזאת, אני נותן לו מראה-מקום,
השיר וימנו, השיר וזמנו, אני בן-זמני, אהב את
זמני — רע או טוב — כי אני רואה בו את
עולמי.

אפשר להבחין בשתי השיבות בשיריך, במקום
אחר אתה מעיר על עצמך כי שנת 48 היתה שנת
מפנה, אז התחלתי לחזיק בשיר אחר, שבו
הדברים שבשירה חייבים להיות קודמים והשונים
מן השירה שבברבים" — האם אפשר בכלל לעשות
הבחנה כזו בשירה? ומדוע היתה 48 שנת מפנה?

— עד 48 לא קיבלה בעיית הזמן והמקום חרי
פות כזו, יכולנו או לפחות חשבנו שאנו יכולים
להסתכל בשלושה בניין ובזמן ולתת חופש לרוח
השירה, אחרי המלהמה והניצחון, על הערבים הרי
גשתי שקרה כאן משהו, ולא שהצטרפתי, חלילה
רוח על שאנחנו היינו המנצחים, אמרתי בהזדמ
גות אחת לסופר הערבי ראשיד חוסין, טוב שאנחנו
ניצחנו ולא להיפך, כי אילו אתם נצחתם היתה
הארץ הופכת לנהר של דם, אבל המלהמה נתנה
לי דחיפה לחשבה ביחס למהותה של שירה, בראש
וראשונה, יחיי הדברים עצמם ברורים, אם על המי
סיקאליות לבוא על חשבון בהירות הנושא שטוב ל
עקם את השיר, לשיר לא איכפת בני מבין שני
נערים בוחרת נערה, אבל לי איכפת, אני טוען
שבקר אחד סובל יותר, רחוק יותר מושיגיד ולכן
מגיעה לו הנערה יותר מאשר לער שבעבור
היא סתם למשכב.

הספרות העברית שונה יש לה תפקידים

הספרות העברית הניאה אותנו לעין וחייבת הי
תה לאמור את האמת על מי שנמצא בארץ, לא לא
מרד שהיא ריקה, לשתף את עבר-הארץ בבניין הא
רץ, היא לא ערבה מפגש עם ערביי הארץ, נכון
שאייאשר לצוות על ספרות מה לכתוב, אבל הספ
רות העברית היא אחרת, היו לה ועדיין יש לה,
תפקידים, היא עוסקת בצרות של עם ישראל
וחייבת לתת תשובה, היום יורע כל נער מה ה
עיה הערבית, זה נוגע לכל שמונת, אבל למת צריך
היה להגיע עד כאן תחת הגנת הקלי האמנם שהי
סר עקב המגע העוין.

עלינו להיות כנים עם עצמנו, להכיר בכך שא
נחת חיים לעידו של עם שחי פה והוא רשאי
להרגיש עצמו בבית, ואנחה רשות שמורה גם לי
באתי אל ביתי, אל ארצי שהיא גם שלי, יכולים
להיות כאן יחד, באנו הנה מפני שבאנו הנה, עמים
נזודים, זה הוק המדבר זה הוק הקיים, האם יש
לי טענות נגד טכני-כנען? האם מישהו בא כני
ענות אל עצמם, עם העובדה שאני חי כאן מצי
דיקה את חיי כאן, גם אילו הייתי מנוער, מכל אי-
דיאלוגיה, אני חי היכן שאני רוצה לחיות, כפני
שת סופרים ערבי-יהודית אמרתי: וזו קצת ותנו
גם לנו מקום, אנכי, אני מתנגד לכניסת סופרים
ערבים לאגודת הסופרים העבריים, וגם אמרתי זאת
לסופרים הערבים, לסופרים הערבים בעיות אישיות
ולאומיות רבות ועליהם להיות חופשיים לאמור
את דברם, מוטב להם על-יכן להישאר מהיין לי
אגודה.

על ספרות להיות אקטואלית, והספרות שלנו לא-
כל-שכן, מירווח הזמן דרוש ליצר כדי למצוא את
אורח המבע, כשאני מדבר על אקטואליה אני מת
כוון להתייחסות לריאליה ולא לעניין המידיעתי,
לספרות יש זמן, אני לא מוסל שירה לירית ואינני
עושה בה שגרם, אבל אינני רוצה להתעסק עם
השירה הלירית, אני לא קורא אותה.